

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Однією з складових фінансово-економічного простору є фондовий ринок, основним фактором подальшого розвитку якого є стійкість його функціонування. Вирішити поставлене завдання допомагає ринок похідних фінансових інструментів, головне призначення якого полягає у виявленні та розподілі ризиків в умовах невизначеної економічної кон'юнктури та формуванні впливів на процес ціноутворення щодо базисних активів. Використання похідних фінансових інструментів дозволяє учасникам перерозподіляти та обмежувати наявні ризики, переносити їх на інших учасників ринку і, таким чином, виконувати функцію страхування.

Проблематику розвитку світових ринків похідних інструментів досліджували такі зарубіжні вчені як: Ф.Блек, Н.Калдор, Дж.Кокс, Р.Колб, Дж.Маршал, Р.Мертон та інші видатні науковці. Загальний аналіз ринків похідних інструментів здійснено в дослідженнях А.Анікін, Л.Галіц, А.Кавкін, В.Круглов, Д.Михайлов, К.Пензін, А.Фельдман, М.Чекулаїв та інші.

Похідний фінансовий інструмент, похідний цінний папір, дериватив ([англ.](#) derivative) — фінансовий [контракт](#), або фінансовий інструмент, цінність якого походить з ціни чогось іншого (основи). Основою такого фінансового інструменту можуть бути [активи](#) (наприклад, сировинні матеріали, акції, житлові застави, нерухоме майно, облігації, позики), індекси (наприклад, відсоткові ставки, валютні курси, фондові індекси, індекси споживчих цін), або інші (погодні умови). Кредитні похідні фінансові інструменти походять від позик, облігацій чи інших форм кредитування.

Похідний фінансовий інструмент – це фінансовий інструмент:

- розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому;
- вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними;
- не потребує значних початкових інвестицій.

До функцій похідних фінансових інструментів належать:

- посвідчення прав, що витікають з володіння основним папером (сертифікат акцій, облігацій);
- надання додаткових пільг власникам основного паперу (опціон, варант, ордер);
- забезпечення функціонування основного папера (купон);
- прогнозування динаміки курсів та страхування власників цінних паперів від їх падіння (ф'ючерс, опціон);
- можливість заміни основного папера його сурогатною формою (сертифікати акцій та облігацій, депозитарні розписки);
- забезпечення проникнення основного папера на іноземні фондові ринки (депозитарні розписки).

Похідні фінансові інструменти використовуються для різних цілей, в тому числі для управління ризиком, хеджування, арбітражних операцій.

Похідними фінансовими інструментами називають такі, що належить до певного фінансового інструменту, показника чи товару, за допомогою яких на фінансовому ринку можна проводити операції купівлі-продажу конкретних фінансових ризиків (таких як процентний і валютний ризики, ризик зміни курсу акцій та цін на товари, кредитний ризик тощо) незалежно від основного інструменту. Вартість похідного фінансового інструменту є похідною від ціни базового об'єкта. При цьому не відбувається передача основної суми, яка повинна була б погашатися, і не нараховується інвестиційний дохід.

Похідні фінансові інструменти містять форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони та свопи та інші похідні фінансові інструменти:

1) Форвардний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти в певний час та на певних умовах у майбутньому з фіксацією цін такого продажу під час укладання такого форвардного контракту. До контрактів форвардного типу належать ф'ючерси і свопи.

Ф'ючерси – контракти на продаж та покупку фінансових інструментів або товарів за обумовленою ціною в обумовлений термін (з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту). При цьому відмінністю форвардних і ф'ючерсних контрактів є те, що форвардні контракти – це інструмент позабіржового ринку, а ф'ючерсні контракти – інструмент біржового ринку, а відтак вони більш стандартизовані.

Своп – це, в першу чергу, домовленість між учасниками ринку про обмін у майбутньому базовими активами у вигляді грошових коштів протягом обумовленого терміну на заздалегідь погоджених умовах. Найбільш розповсюдженими видами свопів є процентні і валютні свопи. Процентні свопи являють собою обмін процентними платежами різного характеру (наприклад, обмін фіксованої ставки на плаваючу, однієї плаваючої ставки на іншу тощо). Валютні свопи являють собою обмін обумовленими сумами, вираженими в

різних валютах, із зобов'язанням сплатити основний борг та виплатити відсотки за ним на заздалегідь погоджених умовах протягом визначеного терміну.

2) Опціон – контракт, що дає покупцеві опціону право купити або продати певну кількість фінансових інструментів (акції, іноземна валюта) або товарів за заздалегідь встановленою ціною в будь-який момент до закінчення терміну дії договору. Покупець опціону виплачує його продавцеві премію (ціну опціону) в обмін на зобов'язання останнього продати або купити за вимогою покупця фінансові інструменти або товари. У фінансовому рахунку ціна опціону відображається як придбання покупцем фінансового активу та як прийняття зобов'язання продавцем. Однією з форм опціонів є варанти.

Варант – різновид опціону на купівлю, що випускається емітентом разом із власними привілейованими акціями чи облигаціями та надає його власнику право на придбання простих акцій даного емітента протягом певного періоду за певною ціною. Існують також валютні варанти. Варанти можуть продаватися окремо від основного фінансового інструменту. Вважається, що продавець варанта приймає зобов'язання в розмірі його витрат на викуп даного зобов'язання, а покупець отримує еквівалентний йому актив.

Підвищення ефективності функціонування ринку похідних інструментів неможливе без визначення основних напрямів його подальшого розвитку, для чого необхідно запровадити такі форми та методи регулювання, які б підвищили рівень захисту прав інвесторів та забезпечили б збереження інтересів суспільства.

Основними напрямками вдосконалення розвитку ринку деривативів є:

- запровадження політики державного регулювання операцій з деривативами, адже державна підтримка є основною передумовою розвитку ринку похідних фінансових інструментів. Також необхідним є зниження адміністративних бар'єрів та спрощення процедури державної реєстрації випусків цінних паперів;
- удосконалення нормативної бази, яка б відповідала загальноприйнятим стандартам діяльності строкового валютного ринку, зокрема, ліквідація наявних колізій у визначенні термінів і положень;
- удосконалення системи оподаткування операцій з деривативами;
- подальший розвиток бірж та інших інфраструктурних установ (клірингових установ, рейтингових агентств тощо), які необхідні для здійснення операцій з валютними деривативами;
- підвищення рівня кваліфікації персоналу банків, щодо використання деривативів;
- поступове усунення прямої заборони для суб'єктів валютного ринку на проведення операцій з валютними деривативами, запровадження гнучкого курсу гривні.

Отже похідні фінансові інструменти – це строкові інструменти фінансового ринку, що здатні не лише приносити інвестиційний дохід, а й відтворювати потоки платежів, вартість яких залежить від вартості інших, первинних базисних активів та які здатні управляти ризиком, підвищувати ефективність ринку на підставі відповідного інформаційного забезпечення. При цьому множинність різновидів похідних фінансових інструментів визначається множиною базисних змінних (активів), що знаходяться в основі відповідного узагальнення, характерними властивостями похідних фінансових інструментів та функціями, покладеними на них.